

חוברת עזר
למורה
להוראת חומש שמות

פרשת וארא

בהוצאת
תלמוד תורה "מורשה" ירושלים
ע"ש ברוך ובילא שפירא ז"ל

ירושלים עיה"ק, ה'תשע"א

כל הזכויות שמורות
מותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח

תלמוד תורה מורשה ירושלים
ת.ד 34055 ירושלים, 91340

תוכן העניינים

פרק ו

- 5 דברי ה' אל משה על הגאולה
11 דברי משה אל העם ותגובת העם
12 דברי ה' אל משה ותגובת משה
14 ייחוסם של משה ואהרן

פרק ז

- 18 דברי ה' אל משה לחזקו בשליחותו
18 מופת התנין
22 הקדמה כללית לעשרת המכות
22 מטרת המכות והנסים
27 הלימוד המעשי של המכות
32 מכת דם
35 מכת צפרדע

פרק ח

- 37 המשך מכת צפרדע
40 מכת כינים
41 מכת ערוב

פרק ט

- 46 מכת דבר
49 מכת שחין
51 מכת ברד
61 סיכום פרשת וארא

פרק ו

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. דברי ה' אל משה על הגאולה
2. דברי משה אל העם ותגובת העם
3. דברי ה' אל משה ותגובת משה
4. ייחוסם של משה ואהרן

דברי ה' אל משה על הגאולה (פסוקים ב-ח)

נושא זה מתחלק לשני עניינים:

- א. דברי חיזוק למשה.
- ב. דברי חיזוק לבני ישראל.

א. דברי חיזוק למשה (פסוקים ב-ה)

לאחר הכבדת העבודה על בני ישראל בידי פרעה, ולאחר דברי משה אל ה' – מתוך כאב גדול על כך שהורע מצבם של ישראל בגלל שליחותו – מחזק ה' את משה ועונה על דבריו.

משמעות "אני ה'" – מידות הרחמים והנאמנות לקיים הבטחה

נאמר בפסוק ב: "וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה'".

נבקש מהילדים למצוא כמה פעמים מוזכרות בפסוקים ב'-ח' המילים "אני ה'", ונראה שהן מוזכרות ארבע פעמים. מכך נסיק שמילים אלו חשובות במיוחד, ונציין שהמפרשים מסבירים כי הן מלמדות אותנו על יחסו של ה' לבני ישראל, גם בזמנים קשים.

וכך פירש בליקוטים (חומש רב פנינים ו, ב): "אדרבה, אני הוא הרחמן האמיתי אשר אין סוף וקצה לרחמנותי". כלומר "אני ה'" מראה על מידת רחמיו של ה'.

וכך כתב גם הנצי"ב בפירושו העמק דבר (ו, ה): "שהרי כבר ידעת שלא אתה לבד שמעת נאקת ישראל ומשתתף בצערם, אלא גם אני שמעתי את נאקתם, כאומר [כאילו ה' אומר למשה] אין אתה מרחם יותר ממני". כלומר, ה' מדגיש כי אין סוף לרחמיו על עם ישראל וכי הוא שומע את צעקתם ומשתתף בצערם.

ננצל הזדמנות זו לחזק בלב הילדים את אהבת ה' ורחמיו לעמו, ומתוך כך את השתתפותו בצערם, בבחינת "עמו אנכי בצרה". מסר זה יטע בלב הילדים תחושה שה' רואה את צערנו ומקשיב לנו תמיד.

לאחר שנדבר על מידת הרחמים של ה', נבוא לדבר על קיום הבטחותיו לעמו.

וכך כתב רש"י על המילים: "אני ה' – הנאמן בהבטחתו". כלומר, על אף שהמצב נהיה קשה יותר וכאילו אין תקוה, אין להבהל ובוודאי לא להתייאש, אלא יש לבטוח בה' שיקיים את הבטחותו לאבות, ויושיע את עם ישראל מן הצרה.

בלימוד זה נחזק בלב הילדים את מידת הבטחון בה', ואת הידיעה שה' נאמן לקיים תמיד את כל הבטחותיו, אף בזמנים של קשיים ונסיגות.

נקודה נוספת בה נעסוק היא משמעות מידת הבטחון בה'. נדגיש כי על האדם לא רק להיות בטוח שה' יעזור, אלא גם לבטוח בה' שכל מה שקורה עמו נעשה בצדק, גם אם הוא לא מבין. כך יש לראות גם את הכבדת העבודה על בני ישראל במצרים, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (ו, ג): "אבל כך הוא ידיעותיו של הקב"ה, ואין לנו להרהר [לחשוב מדוע זה כך, ואולי זה לא נכון] אחרי זה, כמו שאין לחקור מה לפניו ומה לאחריו...".

ההסברה של שמות ה'

נאמר בפסוק ג: "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם".

לפי פשט הפסוק, ה' אומר למשה כי נראה אל האבות במידת "א-ל שדי" ולא בשמו המפורש, וכך מפרשים רבים מסבירים, ועוסקים במידותיו של ה' ובדרכי הנהגתו בעולם. אולם, ברור כי מושגים אלו מופשטים מאד עבור ילדים, וממילא הם לא יבינו את ההבדל בין השגת משה להשגת האבות.

על כן נסביר פסוק זה על פי פירושו של רש"י, שביאר:

"בא-ל שדי – הכתחתי הכתחות ונכולן אמרתי להם: אני א-ל שדי. ושמי ה' לא נודעתי להם – ...לא נברתי להם במידת אמיתות שלי... לאמת דברי, שהרי הכתחתי ולא קיימתי".

כלומר, ה' אומר למשה שהוא הבטיח לאבות כי יגאל את עמו, והוא עדיין לא קיים הבטחתו אך ודאי הוא עתיד לקיימה.

לפי פירוש זה, איננו צריכים להשתמש במושגים מופשטים בהסברת המילים "א-ל שדי" ו"שמי ה'", שכן מילים אלו משמשות רק כסימן. המילים "א-ל שדי" מורות על הבטחה, והמילים "שמי ה'" מורות על קיום ההבטחה.

בפסוק ט' מביא רש"י, על פי חכמינו ז"ל, פירוש נוסף לפסוקים אלו. וכך כתב:

"שאמר משה 'למה הרעתה' (ה, כב) אמר לו הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין [שאבדו ולא נמצאים, כלומר חבל על האבות שאינם חיים]. יש לי להתאוונן [להצטער] על מיתת האבות, הרבה פעמים נגלתי עליהם בא-ל שדי ולא אמרו לי [לא שאלו אותי] מה שמך. ואתה אמרת מה שמו".

לא נביא פירוש זה לילדים משני טעמים: ראשית, אין פירוש זה מתאים לפשוטו של מקרא, וכפי שהביא רש"י עצמו בסוף דבריו: "ואין המדרש מתיישב אחר המקרא... לבן אני אומר יתיישב המקרא על פשוטו [כהסבר הראשון] והדרשה תדרוש". ובנוסף, כפי שפרטנו בעקרונות הלימוד (פרשת שמות, עמוד 11), אנו נמנעים מלומר בקורת על משה ועל שאר גדולי האומה כאשר אין הפסוק מחייב זאת.

ב. דברי חיזוק לבני ישראל (פסוקים ו-ח)

בפסוקים ו'-ח' אומר ה' למשה מה להגיד לבני ישראל וכיצד לחזקם.

ניתן מקום מרכזי לשלושה פסוקים אלו מפני שהם פסוקים העוסקים בגאולה ובעידוד רוחו של העם.

ה' רצה לחזק את בני ישראל לאחר האכזבה שהיתה להם מהכבדת העבודה על ידי פרעה, על כן אמר להם בפתיחת דבריו: "אני ה'" – הנאמן לקיים הבטחותיי, כלומר עכשיו הגיע הזמן להוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, לשפוט את המצרים על מעשיהם ולהביא אתכם אל הארץ הטובה, כפי שהובטח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (בראשית טו, יד).

ארבע לשונות של גאולה

אחד הדברים המרכזיים אליהם נפנה את תשומת לבם של הילדים בפסוקים אלו (ולאחר קריאתם ויצירת אורת עידוד וציפיה לגאולה) הוא ארבע לשונות הגאולה, אותם הזכירו חכמינו ז"ל **במדרש** (שמות רבה ו, ד), וכך אמרו:

"ארבע גאולות יש כאן: 'והוצאתי', 'והצלתני', 'וגאלתי', 'ולקחתי'... וכנגדן תקנו חכמים ארבע כוסות בליל הפסח."

במפרשים נאמרו הסברים רבים ללשונות אלו. אנו נסביר כהסברו הפשוט של **המהרז"ו** במדרש רבה (שם), שכתב:

"תחילה – 'והוצאתי אתכם' – היינו מעבודת פרך, ואחר כך – 'והצלתני אתכם מעבודתם' – מכל עבודה, ואחר כך – 'וגאלתי אתכם' – היינו היציאה מרשותם לגמרי [כלומר – היציאה מארץ מצרים], ואחר כך – 'ולקחתי אתכם לי' – גאולת הנפש [כלומר – מתן תורה]."

נדבר על ההדרגתיות שבגאולה, שגם היא מחסדי ה', המאפשרת לבני ישראל שהיו שנים רבות עבדים נרצעים, להתרגל למצבם החדש ולעכל את הישועה הגדולה שה' עושה עמהם.

נסב את תשומת לבם של הילדים לכך ששלוש הלשונות הראשונות מדברות על הצלת ישראל, ואילו הלשון הרביעית ("ולקחתי אתכם לי לעם") מדברת על השלב שלאחר ההצלה, על מתן תורה.

מתן תורה – השלמת יציאת מצרים

נרחיב את הדיבור על כך שהשלמתה של יציאת מצרים היא בקבלת התורה ובהיותנו עבדי ה', כפי שכתב **הרמב"ן**: "ולקחתי אתכם לי לעם – כבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר 'והייתם לי סגולה'."

וכן כתב **העץ יוסף** על מדרש רבה (שם): "שיהיו לי לעם סגולה כבואם לחר סיני לקבל התורה, שזה גם כן מכלל הגאולה, משום שתכלית הוצאתם ממצרים לקחת לו לעם."

מדברי חכמינו ז"ל אלו עולה כי לקיחת ה' את בני ישראל לו לעם, תושלם רק כאשר יקבלו את התורה בהר סיני.

הסברת הביטויים המורים על הגשמה

הביטויים "בזרוע נטויה" (פסוק ו) ו"נשאתי את ידי" (פסוק ח) מורים לכאורה על הגשמה כלפי הקב"ה, כאילו יש לו יד וזרוע. אנו לא נעסוק כלל בשאלה כיצד יתכן לומר כך כלפי ה', מפני שלילד אין יכולת הפשטה, ושאלה זו עלולה לבלבל אותו.

בלמדנו את הפסוקים נסביר בפשטות את המילים "בזרוע נטויה", במובן של בכח גדול – כח הנמשך חודשים רבים (בכל המכות), ואת המילים "נשאתי את ידי" נסביר במובן של שבועה, וכמו שכתב האבן עזרא: "דרך משל באדם [כלומר, הפסוק "נשאתי את ידי" משתמש במשל, כמו אצל אדם], שישא ידו אל השמים וישבע".

בעלות עם ישראל על ארץ ישראל

בפסוק ח' מבטיח ה' לבני ישראל כי יביאם אל הארץ אשר נשבע לאבות שיתנה לזרעם.

נרחיב בכיתה בנושא הבעלות הבלעדית של עם ישראל על ארץ ישראל, ונדגיש שלוש נקודות:

א. "אשר נשאתי את ידי" – ישנה שבועה של ה' לתת לאבותינו את הארץ, דבר המורה על החלטה גמורה מצד ה'.

ב. "ונתתי אותה לכם" – הארץ ניתנה לישראל במתנה מאת ה' ולא לשום עם אחר ("לכם").

ג. "מורשה" – נצחיות מתנה זו עוברת מדור לדור, כפי שנאמר: "מורשה" – מלשון ירושה.

בלימוד פסוק זה נדגיש שה', שברא את השמים ואת הארץ, הוא הנותן לנו את הארץ, ואין שום אומה ולשון שיכולים לקחתה מאתנו או לטעון עליה בעלות.

דווקא בתקופתנו, כשהקשר של עם ישראל לארצו אינו מספיק מבורר, חשוב לטעת בלבם הטהור של הילדים את האמונה המוצקה בדבר בעלותנו על הארץ מתוך תורת ה'.

דברי משה אל העם ותגובת העם (פסוק ט)

דברי משה אל העם

נאמר בפסוק ט: "וידבר משה כן אל בני ישראל...".

מהמילה "כן" אנו לומדים שמשה אמר את כל דברי ה' בלא להחסיר דבר.

ודאי אמר משה את הדברים בשמחה ובהתלהבות, וכפי שעולה מדברי האברבנאל: "הלך בזריזות לבשר את בני ישראל בהנמחה הגדולה ההיא".

נתאר לילדים את הציות המלא של משה לדברי ה' ואת עשיית דבר ה' בזריזות, ובכך נעורר אצל הילדים את הרצון לקיים דברי ה' בשלמות ובזריזות.

תגובת העם

תגובת העם מופיעה בהמשך הפסוק: "ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה".

נשאל את הילדים: מדוע לא שמעו בני ישראל אל משה, הרי כבר האמינו לדבריו כאשר בא עם אהרן והזקנים, כפי שנאמר "ויאמן העם" (ד, לא)?

נשמע תשובות מפני הילדים, ולאחר מכן נביא את פירושו של הרמב"ן:

"לא בעבור שלא יאמינו בה' ובנביאיו, רק שלא המו אוזן לדבריו מקוצר רוח, כאדם שתקצר נפשו בעמלו, ולא ירצה להיות

[להישאר] רגע בצערו, מדעתו [מידיעתו שמובטח לו] שירווח לו אחר כך".

והאברבנאל הוסיף על כך, וכתב: "שלא היה להם פנאי אפילו לשמוע בשורות טובות". האברבנאל אף מדייק בפסוק שלא נאמר ולא האמינו אל משה: "מאמינים היו שפקד ה' את עמו, אבל לטרדת נפשם [כלומר בגלל טרדת נפשם] ועמל גופם לא היה פנאי לשמוע אל משה".

דברי ה' אל משה ותגובת משה (פסוקים י-ג)

דברי ה' אל משה

לאחר שמשה דיבר עם פרעה והוא סרב לשמוע, וכן דיבר עם בני ישראל והם לא שמעו אליו, צוה אותו ה': "בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו" (פסוק יא).
נסביר לילדים כי במילים אלו ה' מחזק את משה לעשות שליחותו, שלא יבהל מסירובו של פרעה אלא ילך אליו שוב, וה' יהיה עמו כאשר ידבר את דבריו. וכך כתב החזקוני: "בא עמי והכנס בעיר [שהנבואה למשה נאמרה תמיד מחוץ לעיר, למעט ההתראה על מכת בכורות] ודבר אל פרעה, כי אני אלך עמך".

תגובת משה

לדברים אלו של ה' עונה משה: "הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים" (פסוק יב).
טענתו זו של משה לכאורה אינה מובנת: וכי העובדה שבני ישראל לא שמעו אל משה מוכיחה שגם פרעה לא ישמע בקולו, הרי מה שישאל לא שמעו זה מפני העבודה הקשה, אבל פרעה יושב לו בנחת בארמונו ומדוע שלא ישמע?!

על כך נביא את דברי אור החיים, שכתב:

"שהגם [שאף על פי] כי בני ישראל הם בקוצר רוח... הם בעלי אמונה ומכירים מלכות שמים... אינם כפרעה [במדרגת פרעה] כי הוא כפר בעיקר ואמר 'מי ה'".

כלומר, משה אומר לה': בני ישראל, למרות מצבם הקשה וקוצר רוחם, הם מאמינים בה', ובכל זאת הם לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה שהוא כופר בעיקר ואינו מאמין בה' כלל.

את המילים "ערל שפתיים" נפרש כמו "כבד פה" – איני רגיל לדבר בלשון שרים ומלכים, וכדברי הספורנו: "בלתי מורגל במלאכת לשון למודים וסדרה לדבר לפני המלך" (ד, י), או נפרש שלא היה משה בקי בלשונם של המצרים, וכדברי הרשב"ם (שם): "איני בקי בלשון מצרים בחיתוך הלשון, כי בקטנותי ברחתי משם ועתה אני בן שמונים... שמי שאינו בקי בלשון המלכות קרוי בן [כבד פה]".

נאמר בפסוק יג: "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה...".

נציין כי ה' ממשיך ומצווה את משה על השליחות, ומצרף אליו את אהרן שילך עמו ויסייע לו. על אף דברי משה הקודמים, ה' מעודדו, שלא יחלש מדברי העם וגם לא מדברי פרעה.

בפסוק זה נאמר "וידבר ה'... ויצום אל בני ישראל", כלומר ה' ציוה את משה ואהרן גם באשר לבני ישראל, ולא רק באשר לפרעה שיוציא אותם ממצרים. ומהו הציווי לבני ישראל?

כך הסביר רש"י: "צוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם".

כלומר, ה' מצווה את משה ואהרן להתנהג אל בני ישראל בנחת ובסבלנות, למרות שלא שמעו לדברי משה, זאת מתוך הבנת מצבם הקשה מחמת העבודה.

ייחוסם של משה ואהרן (פסוקים יד-כז)

פירוט ייחוסם של משה ואהרן

נאמר בפסוקים יד-טז: "אלה ראשי בית אבתם בני ראובן... ובני שמעון... ואלה שמות בית לוי...".

כבר בקריאה ראשונית של פסוקים אלו רואים כי התורה מקדישה פסוק אחד לבני ראובן, פסוק אחד לבני שמעון ופסוקים רבים (שנים עשר פסוקים) לייחוסו של שבט לוי.

נשאל מפני מה האריכה התורה כל כך בייחוסו של שבט לוי? נסביר לילדים כי התורה נתנה מקום נכבד לשבט לוי בפסוקים אלו בגלל משה ואהרן, וכך כתב רש"י בפסוק י"ד: "אלה ראשי בית אבתם – מתוך שהזקק ליהם שבט של לוי עד משה ואהרן, בשביל משה ואהרן, התחיל לייחסם דרך תולדותם מראובן".

כלומר, התורה מספרת על שבטו של לוי כדי שנדע מי היו אבותיהם של משה ואהרן, ועל כן היא מאריכה דווקא בשבט לוי. אולם עדיין לא ברור מדוע חשוב לספר על שבטו של לוי ולא מספיק לספר רק על משה ואהרן?

נדון עם הילדים בשאלה זו ונגיע אתם לכך שאין כוונת התורה רק לספר מהי השושלת של משה ואהרן, אלא התורה רוצה לספר על השבט ועל המשפחה של משה ואהרן, כדי שנכיר יותר במעלתם.

וכך כתב האברבנאל:

"[סיבת המנייה] כדי להודיע שאבותיהם כולם היו קדושים, יראי ה' וחושבי שמו... אלא שאין הכתוב מונה [מציין את מספר שנות חייו], כי אם [רק את] גדולי הדור שהנהיגו שררה על הציבור".

לאור דברי האברבנאל נכוון את הילדים למצוא מי הם האנשים הבולטים ביותר בשבט לוי. מתוך התבוננות בפסוקים המציינים את שנות חייהם של שלושה – לוי, קהת ועמרם, נסיק ששלושתם היו

הגדולים בתורה ומנהיגים את הציבור. מתוך כך אנו מבינים את הייחוס של משה ואהרן – בנים לגדולי הדור ומנהיגי ציבור.

לימוד תורה במצרים

כבר הזכרנו את דברי הרמב"ם (הלכות עכו"ם פרק א הלכה ג):
"ועקב אבינו לימד בניו בולם. והבדיל לוי ומנהו ראש. והושיבו בישיבה ללמד דרך ה', ולשמור מצוות אברהם, וציוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה, כדי שלא ישתכח הלימוד".

על פי דברי הרמב"ם הללו נתאר לילדים את לוי יושב בישיבה של יעקב בארץ גושן ומלמד תורה.

ניתן לשאול את הילדים איזו תורה לימד לוי, הרי עדיין לא נתנה תורה בסיני? נאפשר להם בעצמם להעלות את הנקודות שיובאו להלן, וכן להוסיף עוד, על פי מה שלמדו בחומש בראשית.

ובאמת, מהי התורה שלמדו?

תורתו של אברהם: "דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט), יראת ה', גמילות חסדים, כבוד הבריות, יושר ומשפט, רדיפת צדק ושאר מידות טובות שמצינו אצל אברהם. **תורתו של יצחק:** דבקות בה', תפילה, דבקות בארץ וזריעה בארץ. **תורתו של יעקב:** עבודת ה', רדיפת האמת והצדק, היושר בעבודה. וכן **דברי ה' לאבות:** ההבטחה על הארץ, ההבטחה על העם, ועוד ועוד.

מתוך הלימוד בישיבתו של יעקב מפיה לוי בעם רוח של אמונה בגאולה. כך המשיך אחריו קהת בנו ללמד בישיבה, ולאחר מות קהת המשיך בכך עמרם בנו.

לאור זאת, לימוד פסוקים אלו יהפך מלימוד של ריבוי פרטים ללימוד חי ומעניין, השופך אור על שבט לוי בכלל ועל הדמויות המרכזיות שבו בפרט.

דגשים בפסוקים

מלבד הדברים הכלליים עליהם דברנו עד עתה, נוסיף מספר הערות בפסוקים אלו:

נאמר **בפסוק כ:** "ויקח עמרם את יוכבד דדתו לו לאשה ותלד לו את אהרן ואת משה..."

בפסוק זה נחזור ונדבר על מעשיהם הטובים של עמרם ויוכבד, כפי שלמדנו בתחילת הפרשה: עמרם שלוקח את יוכבד לאישה למרות הגזירה, ויוכבד המיילדת ומסירותה למען משה. נעלה את השאלה מדוע לקח עמרם יוכבד לאישה, הרי אסור לאדם להתחתן עם דודתו. נסביר שאמנם אסור לאדם לשאת לאישה את דודתו, ויוכבד היתה אחות של קהת, אביו של עמרם, אולם לפני מתן תורה לא נאסר הדבר.

נסב את תשומת לבם של הילדים לכך שמרים לא נזכרה בפסוק, ונשאלם מדוע? נכוונם לתשובה, שכל פרק זה נכתב לכבוד משה ואהרן, כי להם אמר ה' להוציא את בני ישראל ממצרים.

נאמר **בפסוק כג:** "ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה..."

נדגיש את ייחוסה של אלישבע, אשת אהרן, שבאה משבט יהודה, שבט המלוכה, ואף נציין שהיא אחותו של נחשון, ראש השבט. וכך כתב **הרמב"ן:**

"כאשר הזכיר אם הנביאים [יוכבד] לכבודם [של משה ואהרן] ולומר שהיא בת לוי איש צדיק... כן הזכיר אם הכהונה שהיא מיוחסת מזרע המלוכה, אחות הנשיא הגדול".

מדברי הרמב"ן עולה נקודה חשובה, שמשפחת הכהונה יוצאת משני אנשים צדיקים ומיוחסים: אהרן אחי משה, ואלישבע אחות נשיא שבט יהודה.

נאמר בפסוק כה: "ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה".
נסביר שאלעזר היה מגדולי שבט לוי ומצדיקיו והוא למד מאביו
אהרן תורה, יראת ה' ומידות טובות, כמו אהבת השלום ועוד.
גם פוטיאל היה איש צדיק, וכמו שכתב הרמב"ן: "שהיה פוטיאל נכבד
וידוע בדורו, והזכירו לשבח", וכן כתב האברבנאל: "כי פוטיאל היה אדם
רשום בדור ההוא, אם [אולי] מזרע יוסף".
נוסיף גם שאשת אלעזר ("מבנות פוטיאל") היתה אשה צדקת, וממנה
נולד פנחס שהיה צדיק וחסיד ולו נתנה כהונת עולם, כמו שכתב הנצי"ב
בפירושו העמק דבר: "שהיתה לעזר גדול לחליבות עולמו של אלעזר...
וזכתה בשביל זה לחוליד לו בראוי לו".

פרק ז

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. דברי ה' אל משה לחזקו בשליחותו
2. מופת התנין
3. מכת דם
4. מכת צפרדע

דברי ה' אל משה לחזקו בשליחותו

(פרק ו, פסוק כט – פרק ז, פסוק ז)

נאמר בפסוקים כט–ל בפרק ו: "וידבר ה' אל משה לאמר אני ה' דבר אל פרעה... ויאמר משה לפני ה'... ואיך ישמע אלי פרעה".

נעלה את שאלת החזרה שבפסוק זה על הנאמר בפסוק י"א ונביא את דברי רש"י שכתב: "הוא הדיבור עצמו האמור למעלה: 'בא דבר אל פרעה מלך מצרים', אלא מתוך שהפסיק העניין כדי לייחסם [למשה ולאחריו] חזר הענין עליו להתחיל בו [בציווי ה' למשה]".

ננצל שוב פסוק זה כדי לדבר על החיזוק שה' נותן למשה מפני הפחד מפרעה מלך מצרים, ועל תחושת האחריות הכבדה שהרגיש משה כלפי עם ישראל, ודאגתו שמא לא יצליח בשליחות הגדולה והחשובה.

נאמר בפסוק א: "ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה...".

למילה "אלהים" ישנם שני פירושים: רש"י פירש "שופט ורודה", כלומר, אין משמעותה שם ה' אלא כינוי לשופט (כפי שמצינו בפרשת משפטים (כב, ז) "אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלהים...") – ה' מינה את משה להיות שופט ולהעניש את פרעה.

לעומתו, האבן עזרא פירש שפרעה מצד ההסתכלות שלו יחשוב

שמושה הוא מלאך ה': "מעלה גדולה, שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך וזהו – 'אלהים'". כלומר, משה יראה לפני פרעה כחשוב ומרומם, כמו מלאך אלקים.

ניתן להביא בפני הילדים את שני הפירושים, אולם לא נאריך בעיסוק בעניין זה. נציין כי יש בדברים אלו חיזוק גדול למשה, שפרעה יראה במשה דמות נוראה ועליונה.

נאמר **בפסוק ב**: "אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה...".

בפירוש פסוק זה נחלקו רש"י והרמב"ן. רש"י פירש: "אתה תדבר – פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי, ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באוני פרעה". כלומר: אתה תדבר אל פרעה את דברי ה' הקצרים, ואהרן יסבירם ויפרטם. לעומתו פירש הרמב"ן (ו, יג): "ושם [בארמון] תצווה אתה את אהרן, ולא ישמע פרעה דבריך, ואהרן בשליחותך ישמיענו דבריך". כלומר: משה יאמר את דברי ה' לאהרן לבדו, ופרעה לא ישמע את דברי משה. לאחר מכן ישמע פרעה מאהרן מה אמר לו משה. נביא את שני הפירושים לילדים ונדון עמם מדוע כל אחד פירש כדרכו.

נאמר **בפסוק ג**: "ואני אקשה את לב פרעה...".

נביא את הסברו של הרמב"ם (מובא גם בהמשך דברינו, בהקדמה למכות), שה' הקשה את לב פרעה ולא נתן לו לשוב, מפני שפגע והתאכזר בעינוי בני ישראל, והדין מחייב שיקבל את עונשו ללא ויתור.

נאמר **בפסוק ד**: "והוצאתי את צבאתי את עמי בני ישראל...".

בפסוק זה נציין את מעלתם של בני ישראל שנקראים צבאותיו של ה', ביטוי המסמל חיבה וקשר מיוחד ומראה שהם נחשבים לעם המובחר ביותר, כמו הלגיון של המלך. וכך כתב אור החיים:

"ואולי כי יכוון ה' לרשום בתורה הפלגת מעלתינו אצלו, כי אין לו צבאות מיוחדים לו בישראל... ומעתה לא יקרא בכינוי צבאות ה' אלא הפרט שהם בני ישראל, המרוממים והמעולים".

נאמר בפסוק ז: "ומשה בן שמנים שנה ואהרן בן שלש ושמנים שנה בדברם לפני פרעה".

כתב הספורנו: "ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם, כי אמנם מי שהגיע לשמונים, גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע לגבורות". לאור דברי הספורנו נדבר על גדולתם של משה ואהרן, שלמרות גילם השכימו ועשו כל שליחות ושליחות בזריזות, כפי שציוס ה'.

מופת התנין (פסוקים ח-יג)

הלימוד העיקרי בפסוקים אלו הוא היכולת הבלתי מוגבלת של ה', גם מול כוחות טומאה כחרטומים. לימוד זה הינו יסוד אמוני חשוב לילדים, אך עם זאת לא נתעכב בלימוד פסוקים אלו, זאת משום שאיננו רוצים להתעסק בכוחות הטומאה של החרטומים, שהם עניינים נסתרים, ובפרט שאנו מקפידים, כשיטה, למעט עיסוק ברוע, בשלילה ובטומאה, בוודאי כשמדובר בענין שהוא רחוק מחיי הילדים ולא ראווה מעולם.

נאמר בפסוק ח: "ויאמר ה' אל משה ואהרן לאמר".

נציין את מעלתו של אהרן שזכה לשמוע את דברי ה' יחד עם משה.

נאמר בפסוק י: "ויבא משה ואהרן אל פרעה... וישלך אהרן את מטחו לפני פרעה ולפני עבדיו...".

בפסוק זה אנו רואים את גבורתם של משה ואהרן בעמידתם לפני פרעה, המלך האכזר, ועשיית מופת לפניו. נדגיש כי משה ואהרן עשו זאת רק כדי לקיים את רצון ה' ולא כדי להשיג כבוד או תועלת אחרת,

כפי שנאמר "ויעשו כן", וכפי שכתב אור החיים: "כי יותר חביב על הצדיקים עשות מצות ה' מכל רצון העולם".

נתאר גם את בטחונם של משה ואהרן בה' שהמטה יהפך לתנין, שהרי אדם רגיל ודאי היה מלא חששות שמא לא יתקיים הנס והוא יעשה לצחוק וללעג בעיני פרעה, שאף עלול לקצוף עליו.

נאמר בפסוקים **יא-יב**: "ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים... וישליכו איש מטהו...".

נציין בקיצור את ההבדלים בין מעשה משה ואהרן למעשה החרטומים, בשתי נקודות: ראשית, מעשה משה ואהרן הוא נס מאת ה' ואילו מעשה החרטומים הוא כישוף. ועוד, מעשה משה ואהרן אמת ולכן הוא מתקיים, ואילו מעשה החרטומים בשקר יסודו ולכן הוא היה רק לשעתו, ואחר כך חזר למה שהיה קודם.

חכמינו ז"ל אמרו על המילים "ויבלע מטה אהרן את מטתם" – "נב בתוך נב" (שבת צז ע"א) ובעקבותיהם כתב רש"י כאן: "מאחר שחזר ונעשה מטה, בלע את כולו".

אנו נשאר בהבנה הפשוטה העולה מפשט הפסוקים, שתנין אהרן בלע את התנינים של החרטומים (אמנם בפסוק נאמר "ויבלע מטה אהרן", אך בפשטות כוונת הפסוק שהמטה של אהרן שהפך לתנין הוא זה שבלע).

כפי שכבר הזכרנו, אנו משתדלים כשיטה ללמד בגיל הרך פסוק כפשוטו של מקרא, זאת על פי הדרכת חכמינו ז"ל שאין מקרא יוצא מדי פשוטו.

הקדמה כללית לעשר המכות

את לימוד עשר המכות נעשה תוך לימוד רציף של הפסוקים, הבנתם והבנת הידיעות הנלמדות מהם. בנוסף לכך, נדגיש את המסרים החינוכיים הנלמדים מכל מכה ומכה, כמפורט לקמן.

מטרת המכות והנסים

מטרת המכות

בכל מכה, תוך כדי לימוד הפסוקים, נעסוק במטרות הנזכרות בה. בפסוקים אנו מוצאים ארבע מטרות עיקריות של המכות שהביא ה' על מצרים: שליחת בני ישראל מארץ מצרים, עונש למצרים על מעשיהם, עילויים של ישראל והכרת מצרים במציאות ה'.

1) **שליחת בני ישראל מארץ מצרים** – מטרה זו עולה מכל הפסוקים המדברים על ההתראה לפרעה, לאורך שתי הפרשות העוסקות במכות. תחילה נאמר "שלח את עמי ויעבדני" (ז, טז; ז, כו; ח, טז; ט, ב; ט, יד) או "שלח עמי ויעבדני" (י, ג), ולאחר מכן נאמרת האזהרה: "אם מאן אתה לשלח" (ז, כז; ט, ב; י, ד) או "כי אם אינך משלח" (ח, יז) ה' יביא עליך מכה, והיא תגרום לך לשלח.

ולמרות שה' הכביד את לבו של פרעה, ולא נתנו לשלח את ישראל עד המכה העשירית, כל מכה ומכה רככה את לבו והכשירה את הדרך לכניעתו ולשילוח ישראל, כפי שמצינו בחלק מהמכות שפרעה מסכים לשלח את בני ישראל שילוח חלקי: "אנכי אשלח אתכם" (מכת ערוב, ח, כד) ו"אשלח אתכם" (מכת ברד, ט, כח), "לכו עבדו את ה' אלקיכם" (מכת ארבה, י, ח), "לכו עבדו את ה'" (מכת חושך, ט, כד).

2) **עונש למצרים על מעשיהם** – נזכיר לילדים את דברי ה' לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי" (בראשית טו, יד), ונסביר את המילה "דן" – מעניש, כפי שכתב שם רש"י: "דן אנכי" – בעשר המכות", כלומר כוונת המילה היא – שופט ומעניש. נדגיש לילדים במהלך לימוד המכות את משפט הצדק של ה', שמעניש את הרשעים.

על פי פסוק זה פרטו חכמינו ז"ל במדרשים רבים כיצד כל מכה ומכה מהווה עונש של מידה כנגד מידה על מעשה רשע מסוים של המצרים. אנו ניקח עיקרון זה, של מידה כנגד מידה, מדברי רבותינו ונסביר אותו על דרך הפשט. כך למשל במכת דם, שהחלישה מאד את המצרים, נסביר שהיא באה כעונש על המצרים משום שהעבידו אותנו בפרך והחלישו את גופנו.

3) **עילויים של ישראל** – נאמר בתחילת פרשת בא: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתני אשר שמתני בם וידעתם כי אני ה'" (י, ב). על פסוק זה כתב אור החיים:

"אכן כוונת הכתוב היא כי בא ה' להודיע כי אין תכלית הכוונה בהבאת אותותיו בקרבנו לעשות נקמה בפרעה, אלא לחזק האותות שהם עיקר האמונה בלב ישראל, כדי שיהיה רשום בל ישכח לנצח, כי כשיהיה בקרבנו של פרעה [המכות], יהיה בזכרון בני ישראל לעולם ועד... כי יכירו בזה בחוש הראות צדק האמונה מה שלא השיג אדם מהעולם עד עולם, ברוך אשר בן עשה לנו".

העולה מדבריו, שבמהלך המכות למצרים, אמונתם של ישראל בה' מתבררת ומתחזקת. במהלך המכות התחזקו בני ישראל גם בלימוד תורה ובקיום מצוות, כפי שעולה מדברי חכמינו ז"ל במדרש הגדול על הפסוק במכת חושך "ולכל בני ישראל היה אור במושבם" (י, כג), שדרשו אין אור אלא תורה, שהיו יושבים ועוסקים בלימוד תורה ובקיום מצוות, וכפי שמובא בתרגום יונתן בן עוזיאל שם: "וזכאיא למעסוק במצותא מותבניהון" (וזוכים היו לעסוק במצוות במושבתייהם).

מכאן נתאר תהליך הדרגתי בו בני ישראל בארץ גושן מתחזקים בגופם ובנפשם – יש להם יותר פנאי להיות עם בני משפחותיהם, ללמוד תורה, לקיים מצוות ולעשות חסד זה עם זה. נתאר כיצד חוזרות ומתעוררות אותן המידות הטבעיות לישראל: ביישנים, רחמנים וגומלי חסדים, שהם ירושה לנו מאבותינו, אהבת ה' ויראתו וכמובן האמונה והבטחון שהקדוש ברוך הוא הולך וגואל את עמו ישראל.

4 **הכרת מצרים במציאות ה'** – מטרה זו תופסת מקום מרכזי בפרשתנו, והתורה חוזרת עליה כמעט בכל מכה. במכת דם נאמר: "בואת תדע כי אני ה'" (ז, יז), במכת כינים נאמר: "אצבע אלקים הוא" (ח, טו), במכת ברד נאמר: "חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (ט, כז) ועוד פסוקים נוספים.

מפסוקים אלו אנו למדים שהמכות שינו את התודעה של המצרים, ובכל מכה הם התפעלו מכוחו של ה' ודיברו על כך ביניהם, כמו שנאמר במכת ברד: "ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (טו, טז).

דרך הפסוקים שנאמרו למצרים נחזק אצל הילדים את האמונה בגדולתו של ה' וגבורתו, שהרי אפילו המצרים הרשעים הכירו בכך.

הנס והפלא שבמכות

כשנלמד על המכות נדגיש את יכולת ה' לעשות בעולמו כרצונו ולחולל בו פלאים, כמו שנאמר: "ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבן" (ג, כ), ונאמר "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים..." (דברים ד, לד), וכן נזכר דבר זה בתורה בפסוקים רבים.

לימוד עם הילדים על הנסים שעשה ה' הוא חשוב מאוד, שהרי הוא מחזק את האמונה במציאות ה' ויכולתו, ועל כן ציוותה התורה לספר את הנסים ואת האותות לבנים, כפי שנאמר בתחילת פרשת בא: "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתני אשר שמתני במ וידעתם כי אני ה'" (י, ב).

במהלך לימוד המכות לא נצטרך להרחיב בדיבור על הנס שבכל מכה, מפני שהוא עולה מאליו מתוך הפסוקים. עם זאת, כמעט בכל מכה היו **מספר נסים**, ועל כן עלינו לברר בכל מכה מהו הנס העיקרי ומהם הנסים הנוספים.

נקודות נוספות בהם נעסוק בעת הלימוד על הנסים:

תזמון המכה – אחד הנסים הנוספים המופיע כמעט בכל המכות הוא התזמון שלהם, שברגע שהרימו אהרן או משה את המטה, או הכו בו, נעשה הנס. גם בהסרת המכה (במכות צפרדע וערוב) – בדיוק בזמן שקבע משה למחרת סרה המכה.

ההבדלה בין ישראל למצרים – נס נוסף, שאמנם אינו הנס העיקרי אך הוא נס חשוב המראה על אהבת ה' לעמו, הוא ההבדלה שבין בני ישראל למצרים. הבדלה זו מצוינת במפורש בפסוקים במכות ערוב, דבר, ברד, חושך ובכורות. בהמשך, נעסוק בכל מכה ומכה בנפרד בשאלה מדוע בה נזכרת ההבדלה בין ישראל למצרים.

השגחת ה' בארץ

במקביל ללימוד על גדולת ה' ויכולתו המתגלית בנסים, נעסוק עם הילדים בלימוד נוסף והוא השגחת ה' על מעשי בני האדם ומשפטו, שנותן לרשעים עונש על מעשיהם ומשלם שכר טוב ליראיו. רעיון זה אנו למדים מדברי המפרשים על הפסוק במכת ערוב: "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (ח, יח), וכך כתב רבנו בחיי: "אני ה' בקרב

הארץ - שליט ומשגיח בקרב הארץ, להשחית את המורדים ולהציל את הכופתים בו".

והאברבנאל כתב: "...שהאלקים משגיח על כל דרכי בני האדם לתת לאיש כדרכיו... ולזה בראשונה מהן [ערוב] אמר: "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ...".

על פי זה נדבר עם הילדים בכל מכה על השגחת ה' להציל את עמו ולהעניש את המצרים על רוע לבם ואכזריותם כלפי בני-ישראל. מכאן נבוא לדבר על חפץ ה' בעולמו, שהאדם יעשה טוב וינהג ביושר ובצדק - לשם כך ברא את האדם, וכך נציין את שנאתו לרע. על ידי לימוד זה נחזק אצל הילדים את הרצון לשמוע בקול ה', לקיים מצוותיו ולהיות ישרים וטובים, וכן נעצים את הסלידה מהרע.

מכיון שהרעיון של השגחת ה' על מעשי בני אדם - לתת לצדיקים עושי רצונו שכר טוב, ומנגד לתת לרשעים עונש על מעשיהם הרעים, שייך להוויית חייהם הרגשית ולהתנהגותם המעשית של הילדים, נעסוק בו יותר בהרחבה. לעומת זאת הלימוד על עצם הנסים יעשה בקצרה (כמובן מתוך רצינות וחרדת קודש) מכיון שאיננו לימוד מעשי הקשור להוויית חייהם של הילדים.

אהבת ה' לעמו ישראל

מעבר ללימוד החשוב על שמירת ה' על ישראל וההפלאה בין ישראל למצרים, נדגיש בפני הילדים כי עשיית הדין בפרעה ובמצרים על ידי שינוי הטבע באותות ומופתים שלא היו כמותם מעולם, מורה על האהבה הגדולה של ה' לישראל עמו, שהרי בעבורם הוא משנה את כל

חוקי הטבע ועושה אותות ומופתים שלא היו כמותם. נביא את דברי התורה בספר דברים (ו, לב-לז):

"כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ הנהיה כדבר בגדול הזה או הנשמע כמהו... או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך... ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוצאך בפניו בכוחו הגדול ממצרים".

הלימוד המעשי של המכות

בראשית הדברים נקדים מספר ידיעות עיקריות שעל הילדים לזכור היטב בסיום לימוד עשר המכות.

1) בפרשתנו, פרשת וארא, שבע מכות: דם, צפרדע, כינים, ערוב, דבר, שחין וברד. שלוש המכות הנוספות: ארבה, חושך ובכורות – מופיעות בפרשה הבאה, פרשת בא.

2) קיים שוני בין המכות באשר למבצע המכה בפועל: דם, צפרדע וכינים – אהרן, ערוב ודבר – הקדוש ברוך הוא בעצמו, שחין, ברד, ארבה וחושך – משה, בכורות – הקדוש ברוך הוא בעצמו ללא שליח. (להרחבה ראה דברי החזקוני יא, כט).

3) סדר ההתראות: שתי מכות עם התראה (אזהרה) ואחת בלי התראה. **דם וצפרדע** – התראה, **כינים** – בלי התראה. **ערוב ודבר** – התראה, **שחין** – בלי התראה. **ברד וארבה** – התראה, **חושך** – בלי התראה.

וכך כתב החזקוני (ח, טו): "וכן היה הסדר, בשתיים מתרה ובשלישית מכה בלא התראה", והסיבה: "דכיוון שחטא אדם, ושנה [וחזר על חטאו שנית] נעשה לו כהיתר, מה תועלת יש להם בהתראתו מאחר שלא יחזור בו".

4) כל מקום שנאמר "בא אל פרעה" – הכוונה לביתו ולא ליאור (רמב"ן ח, טז ואור החיים ט, א).
5) כל מכה נמשכה שבוע. עשרים וארבעה ימים לפני תחילת המכה היה משה מתרה. סך הכל היה חודש בין מכה למכה ועל פי שמות רבה ט, יב).

תיאור המכה עצמה

כיצד נתאר את המכות לפני הילדים? האם נהנה מכך שהמצרים ענשים וסובלים? האם נבקש מהילדים להציג בפני הכיתה את המכות ואת סבלם של מצרים?
אם נשים לב לפסוקים, נגלה דבר מפתיע: התורה מקצרת מאד בתיאור כל מכה. כך לדוגמא במכת הערוב, לה התורה מקדישה שלושה-עשר פסוקים, אנו מוצאים כי לתיאור בפועל של המכה מקדישה התורה פסוק אחד בלבד (ח, כ): "ויעש ה' בן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו ובכל ארץ מצרים תשחת הארץ מפני הערב".
סופרים כשרוניים וודאי היו יכולים לתאר מכה זו בספר עב כרס. אולם התורה, בעדינותה, קיצרה, ולא זו בלבד, אלא אף לא תארה שום תיאור חי ו'אטרקטיבי' מההתנפלות של חיות הטרף על המצרים או מצעקות השבר שלהם. התורה הסתפקה בתיאור המכה באופן מעשי: "ויבא ערב", תוך הדגשת החוזק, "כבד", ובשתי מילים קצרות תארה את ההרס: "תשחת הארץ", ואילו ברוב הפסוקים עסקה התורה בענין החיובי, בגאולה: בהתראה לפרעה לשלוח את העם, בהבדלה של בני ישראל ובדו-שיח של משה עם פרעה לשלח את בני ישראל. כלומר, התורה האריכה במטרה המרכזית שהיא שילוח בני ישראל, ואילו במטרה של העונש ושל המשפט למצרים התורה מקצרת. כך גם ננהג אנו במהלך הלימוד עם הילדים. נקצר בתיאור המכה עצמה ונרחיב בהתראה לפרעה, בהבדלתם של ישראל וכו'.

במהלך הלימוד נתאר את המכה עצמה בקצרה, אולם ניצור אצל הילדים תחושה שהמצרים קיבלו עונש כבד וגם נביע שמחה שמשעבדנו האכזריים קבלו את הדין המגיע להם, אך לא נפרט יותר מדי איך התבצעה המכה ולא נמחיש זאת בציורים וכדו'.

האומץ של משה ואהרן והשגחת ה' עליהם

במהלך המכות נתאר את העז והגבורה של משה ואהרן לעמוד לפני פרעה מלך מצרים, ואף להזהיר אותו ולדבר עמו דברים קשים. וכך כתב הרלב"ג (פרשת בא, פרק יא):

"להודיע עוצם הגבורה ואכירות הלב אשר היה במשה עד שכבר דיבר אלו הדברים הקשים לפרעה במלאכות [בשליחות] ה' יתעלה, ולא נתיירא ממנו עם [למרות] ידיעתו רוע לבבו, כי זאת התכונה תאות [מתאימה] לנביא, וכל שבן לגדול שבנביאים כמוהו".

הרלב"ג מציין כי משה רבנו ידע והכיר את רוע לבו של פרעה, ולמרות זאת עמד לפניו ללא מורא ואמר לו דברים קשים, כפי שצויה אותו ה'. נדגיש שגבורה זו נובעת מיראתם ואהבתם של משה ואהרן את ה' ומידיעתם שהם מקיימים את ציווי ה'.

בלימוד זה נחזק אצל הילדים את מידת הגבורה, לקיים את מצוות ה' ללא מורא.

יחד עם זאת, נתאר כיצד ה' שומר על משה ואהרן, במיוחד במכות ערב, ברד וחושך, כאשר משה ואהרן באים ויוצאים מפרעה ומתהלכים ברחובות מצרים בלא שהמכות פוגעות בהם כלל.

העובר על בני ישראל בזמן המכות

בפסוקים לא מתואר כלל מה הרגישו ומה חשבו בני ישראל במהלך אותם החודשים של המכות.

נשאל את הילדים מה אנו יודעים על בני-ישראל בתקופה זו, ונכוונם לדיעה היחידה המצוינת בפסוקים והיא ההפלאה וההבדלה בין ישראל למצרים, אשר נזכרה לראשונה במכת ערוב: "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב" (ח, יח). רעיון זה חוזר גם במכות דבר, ברד וחושך.

כהמשך לפסוק זה נביא את דברי האברבנאל (ח, יח):

"אבל היותר נכון אצלי הוא שמן היום ההוא [של הסרת הערוב] והלאה נסתלק השעבוד מבני ישראל, שפרעה ראה ענין ההפלאה [ההבדלה בין ישראל למצרים] הסכים לכבדם, וידע שעם ה' הם".

כלומר, לפי האברבנאל, הפסקת השעבוד של בני ישראל היתה רק ממכת ערוב. אולם, הספורנו כתב (ו, ו): "מיום התחלת המכות ישקוף השעבוד".

יתכן לומר שכוונת הספורנו היא שמדובר בתהליך בו קושי השעבוד הלך ופחת. התהליך החל בתחילת המכות, שכן המצרים היו עסוקים בסבלם, ואט אט החלו להכיר במציאות ה' ובפלאים שהוא מחולל בארץ מצרים. מתוך כך החלה יראת ה' לחלחל בלבם, כפי שנאמר: "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה..." (ט, כ). כתוצאה מזה הקלו המצרים על בני ישראל, אך מכל מקום לא הפסיקו את השעבוד לגמרי.

אולם, כאשר ראו המצרים את ההפלאה בין מצרים לישראל וכאשר הבינו באופן ברור שבני ישראל הם עם ה', החלו לכבדם, כדברי האברבנאל שהבאנו לעיל "שפרעה ראה ענין ההפלאה הסכים לכבדם, וידע שעם ה' הם". ההפלאה המלאה בין ישראל למצרים בלטה במיוחד במכת ערוב, כפי שמצוין בפסוק, וממכה זו והלאה פסק השעבוד לגמרי.

וכך כתב הנצי"ב בהעמק דבר:

"אבל קושי השעבוד סר ממכת הערוב, שהיה בתשרי... וכאן נתקים לשון הראשון [מארבע לשונות הגאולה] - 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים'."

על פי דברים אלו נדבר על תחושות הרווחה, ההקלה והשמחה שהיו לבני ישראל ממכת הערוב ולאחריה, ונציין שבכך התקיימה הבטחת ה' למשה: "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים" (ו, ו) - שמשמעותה לשחרר את בני ישראל מן העבודה.

חיזוק לב פרעה

במהלך לימוד המכות, ובפרט במפגש עם הפסוקים המציינים כיצד ה' הקשה והכביד את לב פרעה, עלולה לעלות השאלה של הכבדת לב פרעה, כיצד היא משתלבת עם רעיון התשובה והבחירה החופשית של האדם לתקן את מעשיו.

נביא את דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ו, הלכה ג) שכתב:

"ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דיון האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה... לפיכך כתוב בתורה: 'ואני אחזק את לב פרעה' - לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו... נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו..."

נדבר עם הילדים על משמעות דברי הרמב"ם "שיחטא אדם חטא גדול" כלפי פרעה. נזכיר להם כיצד היה פרעה אויב ושונא לעם ה', כיצד העביד אותם בפרך עשרות שנים, עבודה שהיתה עמה אכזריות גדולה, עד השיא של השלכת התינוקות ליאור.

מכאן נבוא לדבר על כך שה' לא מוחל על חטאים כאלו, לא נותן להפקיר את עולמו לרשע ולא מאפשר לו במילים קצרות של חרטה

לשוב מכל רשעתו. הכבדת לב פרעה מלמדת שה' שופט צדק, נותן לרשע כרשתו, וגם מרתיע את האומות, שלא יעזו לפגוע בעמו ישראל. אמנם, ידוע פירושו של רש"י (שהביא את דברי רבותינו במדרש רבה), המחלק בין חמש המכות הראשונות בהן לא נאמר "ויחזק ה' את לב פרעה", לבין חמש המכות האחרונות בהן נאמר "ויחזק ה' את לב פרעה", ומדבריו עולה כי בחמש המכות הראשונות עדיין היתה אפשרות לפרעה לשוב בתשובה.

יתכן, שאפשר לשלב את הסברו של רש"י עם דברי הרמב"ם ולומר שבאמת גם בחמש המכות הראשונות ה' לא נתן לפרעה כלל את האפשרות לשוב, והסיבה שלא נאמר גם בהם "ויחזק ה' את לב פרעה" היא שה' רצה להראות לכל את גודל רשעותו של פרעה, שאפילו שהחלו המכות הוא אינו שב. רעיון זה מופיע **בשפתי חכמים** כהסבר לכך שבחמש המכות הראשונות לא נאמר "ויחזק ה' את לב פרעה", וכך כתב (ז, ג): "ורצה לפרסם רשעתו בחמש מכות (הראשונות) שנתחזק מעצמו".

אנו נעדיף להביא לילדים את הסברו של הרמב"ם, כדי לטעת בלבים של ילדים יסוד חשוב, שעל רשעות כה גדולה כמו של פרעה, אין אפשרות כלל לשוב וה' אינו מוכן לסלוח ולעשות את עולמו הפקר.

מכאן נעבור לדבר על המכות לפי הסדר:

מכת דם (פרק ז, פסוקים יד-כה)

ה' מחזק את משה

נאמר **בפסוק טו**: "לך אל פרעה בבקר הנה יצא המימה ונצבת לקראתו...".

נבקש מהילדים להצביע בפסוק על המילים אשר בהן חיזק ה' את משה, ונגיע למילים "ונצבת לקראתו", בהן ה' מצווה את משה שיעמוד לפני פרעה בקומה זקופה וללא פחד, כמו שכתב **הרמב"ן** (ח, טז): "שיעמוד כנגדו ביד רמה".

וכך כתב אור החיים (ט, יג): "שלא ירכין ראשו ולא ירכין קומתו כדרך העומדים לפני הגדולים, אלא כגדול העומד לפני קטן, כי כבר עשאו רבון ושליט עליי".

נדגיש לילדים כי ה' דורש ממשה להיות חזק, לא רק בעמידתו אלא גם בדבריו, ולומר לפרעה: "והנה לא שמעת עד כה" (טז). בפסוק זה נעלה גם את השאלה מדוע יצא פרעה בבוקר אל היאור? נעדיף להביא לילדים את הסברו של הרשב"ם: "כדרך השרים לטייל בבוקר ולרכוב אנה ואנה".

מטרת המכה

נאמר בפסוק יז: "כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה'...".

נדבר כאן על המטרה של הודעת יכולת ה' שעושה פלא ועושה בעולמו כרצונו, ובנוסף לכך שהוא שופט צדק ומעניש את המצרים על רשעותם.

נדבר גם על העונש שבא מידה כנגד מידה, ונבקש מהילדים להעלות רעיונות כנגד מה באה מכת דם? אנו נענה, שמכיון שהמצרים החלישו את בני ישראל בעבודת הפרך, הפך ה' את מקור חיותם (המים) לדם, כדי שיהיו חלשים. אפשר להוסיף גם שהכאת היאור היתה עונש על שהמצרים השליכו את התינוקות לתוכו.

הכרת הטוב

במכה זו הכה אהרן את היאור. מדוע לא עשה זאת משה? כתב רש"י (ז, יט): "לפי שהגן היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן". נדבר עם הילדים על מידת הכרת הטוב. למרות שהכאת היאור היתה חלק מהשליחות של ה' למשה להוציא את בני ישראל ממצרים, בכל אופן לא הרשה ה' למשה להכות את היאור, מפני שהוא הגן עליו.

נסביר ונרחיב שמידה זו חשובה כל כך, עד שלא ניתן למשה להכות אפילו דומם שאינו מרגיש, ומכאן אפשר ללמוד קל וחומר שלא להיות כפוי טובה כלפי בני אדם, המרגישים וחשים את הרעה שעושים להם. וכעין זאת מצאנו **במכילתא** (מובא ברש"י כ, כג):

"והרי דברים קל וחומר – ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון, אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חכירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה".

ניתן מקום נכבד ללימוד על הכרת הטוב מפני שהיא מידה חיובית, עימה הילדים נפגשים לא מעט בחיי היום יום שלהם, במצבים בהם הם נדרשים להכיר טובה לקרוביהם ולחבריהם.

האומץ של משה ואהרן

נאמר **בפסוק כ**: "וירם במטה ויך את המים אשר ביאר לעיני פרעה ולעיני עבדיו..."

נדבר עם הילדים על גילוי אומץ הלב הגדול של משה ואהרן, שהרי מלבד הדברים הקשים שאמרו לפרעה הם גם מבצעים את המכה לעיניו, בלא פחד.

תיאור המכה

נאמר **בפסוקים כ-כא**: "ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם והדגה אשר ביאר מתה ויבאש היאר ולא יכלו המצרים לשתות מים..."

התורה מתארת בקצרה את המכה בלא להרחיב מה קרה למצרים, ועל כן גם אנו נספר על המכה בקיצור. נסביר מהי המכה ועל מה היא

באה ונבטא שמחה על כך שהמצרים קבלו את עונשם, אך לא נעשה מסבלם צחוק ולעג.

אמנם בפסוקים לא מתואר מה אמרו המצרים כאשר ראו פלא זה, אבל מדברי ה' "בזאת תדע כי אני ה'" (פסוק יז) – אנו למדים שהמכה השפיעה עליהם, ולכן אנו יכולים לתאר בקצרה שהמצרים הופתעו מהפלא, דברו עליו וסיפרו על כוחו של ה' (כפי שמפורש במכת ברד וט), טז): "ולמען ספר שמי בכל הארץ".

מעשה החרטומים וחיזוק לב פרעה

נאמר בפסוק כב: "ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם...".

כאן נדבר על ההבדל בין הפיכת המים לדם על ידי החרטומים, לבין מעשיהם של משה ואהרן: מעשיהם של החרטומים היו בכישוף וטומאה והחזיקו מעמד רק לרגע ולאחר מכן חזרו המים לקדמותם, ואילו מעשיהם של משה ואהרן היו על פי ה' ונשארו שבעה ימים ושבעה לילות.

בהמשך הפסוק נאמר: "ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה'".

נשמיע כאן שוב את משפט הצדק של הקדוש ברוך הוא, שלא ויתר על הרשע והאכזריות הגדולים של פרעה ומצרים, ולכן לא נתן לפרעה לחזור בו (וכדברי הרמב"ם שהובאו בהקדמה למכות).

מכת צפרדע (פרק ז, פסוק כו – פרק ח, פסוק יא)

ההתראה בארמון פרעה והגבורה הנדרשת ממשה

נאמר בפסוק כו: "ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה...".

נציין את ההבדל בין הנאמר במכת דם: "לך אל פרעה בבקר הנה יצא

המימה" (ז, טו), לנאמר כאן: "בא אל פרעה", שהכוונה שה' אומר למשה לבוא אל ארמון פרעה, ללא בקשת רשות. וכך כתב אור החיים (ט, א):

"כלל זה בידך, כל מקום שיאמר 'בא אל פרעה' יכוון לומר לו שיכנס אל טרקלין שלו בלא השאלת רשות, הגם שהיו לו כמשפט המלכים שומרי הבית".

כניסה אל ארמון פרעה ללא רשותו היא מעשה אמיץ ביותר, וכן נדרש משה לדבר בתקיפות כלפי פרעה ולומר לו בלי פחד: "ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים", כלומר אתה תהיה הראשון שתפגע בו מידת הדין של מלך מלכי המלכים.

מציווי ה' למשה על הכניסה לארמון ללא רשות ועל דיבורו עם פרעה בתקיפות, אנו למדים על הגבורה לה נדרש משה בשליחותו.

הנס העיקרי במכה

נדון עם הילדים מהו הנס העיקרי במכת צפרדע, ונגיע אתם לכך שעיקר הנס היה שה' שינה את טבע הצפרדע בכך שעזבה את המים, מקום חיותה, ועלתה על כל ארץ מצרים גם במקומות יבשים לגמרי. וכך כתב האברבנאל:

"ועם היות הצפרדעים נולדים במים הקרים והיה ראוי שלא ינחו ולא ישקומו כי אם במקומם הטבעי, הודיע שלמכה הזאת לא יהיה הדבר כן כי הצפרדעים... יבואו בבתים ובחדרי משכנם שהם מקומות חמים".

והמלבי"ם כתב: "כי טבע הצפרדע לחיות במים, ועל ידי אהרן עלו אל היבשה נגד טבעם".

בפסוק כ"ח נציין במילה "ובתנודיך" את שיא הנס, שהצפרדעים כנסו לתוך האש, דבר המנוגד לטבע, שהרי טבעם של כל בעלי החיים לברוח מן הסכנה, ובמיוחד מן האש.

פרק ח

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. המשך מכת צפרדע

2. מכת כינים

3. מכת ערוב

המשך מכת צפרדע (פסוקים א-יא)

מידת הכרת הטוב

נאמר בפסוק א: "ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את ידך במטך..."

גם כאן נדבר על מידת הכרת הטוב, שה' רוצה שמשה יכיר טובה למים על שהגינו עליו כשהיה בתיבה ביאור. אפשר להעלות בפני הילדים שאלה – הרי במכת דם היה צורך להכות את היאור, אבל במכה זו נאמר למשה לנטות מטהו, ללא הכאה, ומדוע לא היה משה יכול לעשות זאת? נשמע מהילדים תשובות, ונענה כי סוף סוף גם המים לקו, בכך שהתמלאו בצפרדעים.

נסים נוספים

נאמר בפסוק ב: "ויט אהרן את ידו... ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים".

נלמד מפסוק זה שני נסים: ראשית, שבאותו רגע שנטה אהרן את ידו עלו הצפרדעים (כפי שנאמר בהקדמה), ובנוסף הריבוי האדיר של

הצפרדעים היה עצום עד כדי כך שכיסו את כל ארץ מצרים הגדולה, והגיעו לכל מקום, כולל הבתים והחדרים.

נפרש את הפסוק "ותעל הצפרדע" בלשון יחיד – כפשוטו, כפי שהביא רש"י: "ופשוטו, יש לומר שיריץ הצפרדעים קורא לשון יחידות" – כלומר מין הצפרדע.

אמנם חכמינו ז"ל דרשו על המילים "ותעל הצפרדע" – צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים", אבל אנו לא נביא דברים אלו מפני שאינם פשוטו של מקרא, ובפרט שהנס לפי פשוטו היה גדול גם כך, כפי שהבאנו לעיל.

בנוסף, יתכן שדברי המדרש ימשכו את לבו של הילד עד כדי כך שלא ישים לב לפלא העיקרי המצוין בפסוק.

תיאור המכה

התורה בפסוק ב' מתארת את התרחשותה של המכה במילים קצרות: "ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים", בלא לפרט יותר מדי ובלא לתאר את המכה באופן חווייתי ומשעשע. על כן גם אנו נתאר בקצרה את הקושי וההכבדה על חייהם של המצרים בעקבות הצפרדעים, ונדגיש את משפט הצדק של ה' שמעניש את המצרים על שהכבידו מאד את חייהם של בני ישראל, **מידה כנגד מידה**.

מכה זו הבהילה את המצרים וגם הפתיעה אותם מאד עד כדי כך שפרעה הזדרז לקרוא למשה ולאהרן ולבקש מהם שיסירו את הצפרדעים.

הבקשה של פרעה ממשה

נאמר בפסוק ד: "העתירו אל ה' ויסר הצפרדעים ממני ומעמי...".

נגנה את פרעה על דאגתו קודם כל לעצמו – "ממני" ורק אחר כך לעמו – "ומעמי".

נאמר בפסוק ה: "ויאמר משה לפרעה התפאר עלי".

פירש רש"י: "להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו". כלומר, משה אומר לפרעה: בקש ממני דבר קשה ומפואר שאי אפשר לעשותו, ואני אראה לך שה' הוא כל יכול ויוכל לעשותו.

נאמר בפסוק ו: "ויאמר למחר".

פרעה מבקש ממשה שיתפלל היום שהצפרדעים יסורו ממצרים מחר. קיים הבדל גדול בין תפילת משה שהיום יסורו הצפרדעים לבין התפילה שיסורו מחר. אם משה יקבע מחר זמן שבו יסורו הצפרדעים, וכך בפועל יהיה, ברור שהדבר בא באופן מתוכנן מאת ה', וכפי שכתב בליקוטים (בחומש רב פנינים):

"שלא תאמר אחר כך שבמקרה באו ובמקרה הלכו, אבל אם תקבע לו עת מיוחדת להליכתם חזרה ממצרים ובאותה עת... ילכו, הלא תהיה מוכרח להודות כי בהשגחה באו ובהשגחה הלכו".

"ויאמר כדברידך, למען תדע כי אין כה' אלקינו"

כלומר, אין כה' העושה פלא ושולט בארץ כרצונו. נדגיש את שינוי דעתו של פרעה ואת השפעתו על כל המצרים, שהרי אם המלך שינה את עמדתו, בוודאי עשה הדבר רושם גדול בממלכה כולה, והמצרים דיברו וסיפרו זה לזה על השינוי המשמעותי בעמדת המלך.

תפילתו של משה

נאמר בפסוק ט: "ויעש ה' כדבר משה...".

נדבר כאן על כח תפילתו של משה, שה' נענה לו ומקיים את דבריו בדיוק במועד שאמר.

מכת כינים (פסוקים יב-ט)

הנס במכה ותיאורה

נאמר בפסוק יב: "ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים".

נציין כי ה' לא רצה להתרות בפרעה במכה זו, כי כבר התרו בו פעמיים (ראה דברי החזקוני, מובא בהקדמה למכות).

הנס במכה זו ברור - גרגירי העפר נהפכו לכינים. נציין גם את עוצמת הנס, שכל עפר מצרים נהפך לכינים עד שלא נשאר עפר.

נאמר בפסוק יג: "ותהי הכנם באדם ובבהמה".

נתאר את המכה בקצרה - הכינים עקצו את גופם של המצרים והם היו עסוקים בהם במשך כל היום ולא יכלו לתפקד. כפי שהתורה מתארת את המכה בקצרה, גם אנו לא נרחיב בה יתר על המידה ונסתפק בתיאור זה.

העונש למצרים

נדבר על העונש של המצרים שהכינים הכבידו על חייהם מאד, הציקו להם ולא נתנו להם מנוח בכל שעות היום, מידה כנגד מידה על כך שהם הכבידו את חייהם של בני-ישראל בעבודת הפרך ולא נתנו להם מנוחה. נדגיש את דברי החרטומים אל פרעה: "אצבע אלקים הוא" (פסוק טו), מהם רואים שאף הרשעים ביותר מבין המצרים הודו שנס זה מה' הוא, ובוודאי מצרים כולה דיברה על הפלא שעשה ה'.

משמעות דברי החרטומים היא:

- א. הכינים מראים על יכולתו של ה', שאין אחר שיכול לעשות כך.
- ב. ה' שופט ומעניש אותם על מעשיהם, וכפי שכתב הרמב"ן: "כי המקרא לא יקרא 'אצבע אלקים' רק המכה הנאה מאתו [מה'] כעונש, תקרא 'יד ה' ו'אצבע אלקים'".

הכרת הטוב

נשאל את הילדים מדוע ציוה ה' שאהרן יכה את העפר ולא משה? נכוון אותם לתשובה, על סמך הנלמד במכות דם וצפרדע, שזאת משום הכרת הטוב, וכמו שכתב רש"י (יב): "לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה, לפי שהגן עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול". גם כאן נלמד קל וחומר: אם עפר שלא מבין שעשה טובה ולא מרגיש בהכאה צריך להכיר לו טובה ולא להכותו, על אחת כמה וכמה אדם שמבין ומרגיש בצערו שלא נחזיר לו רעה תחת טובה.

מכת ערוב (פסוקים טז-כח)

חיזוק למשה

נאמר בפסוק טז: "ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה...".

נבקש מהילדים למצוא בפסוק את המילים המצביעות על חיזוק משה (מילים דומות לנאמר במכת דם) ונגיע לביטוי: "והתיצב לפני פרעה", שמשמעותו עמידה בקומה זקופה, ללא פחד. נזכיר לילדים את המידות הנדרשות ממשה – שמיעה בקול ה', בטחון בה' ואהבה לישראל, ואומץ לב וגבורה הנובעים מכל מידות אלו. מכת מידות אלו נדרש משה להתחזק ולעמוד לפני פרעה ללא מורא, ואף לומר לו דברים קשים. כך למשל בפסוק י"ז, נדרש משה, באומץ לב, להטיח בפניו של פרעה בתקיפות, שהוא יענש ראשון: "הגני משליח בך", ורק לאחר מכן "ובעבדיך ובעמך".

בהמשך הפסוק נאמר: "כה אמר ה' שלח עמי ויעבדני". מטרת המכה לשלח את בני ישראל, שהם עם ה'. נאמר לילדים שעל אף שפרעה עדיין לא משלח את ישראל, כל מכה ומכה מרככת את לבו ומכשירה את הדרך להכנעתו הסופית.

הנס במכה

נאמר **בפסוק יז**: "הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערב...".

נסביר כי הערוב הוא עירוב של כל מיני חיות (על פי רש"י). במכה זו היו מספר נסים. נדון עם הילדים מהו הנס העיקרי, ונגיע למסקנה שהנס העיקרי הוא שה' שינה את טבע חיות הטרף הפוחדות בדרך כלל להכנס לישוב של בני אדם, כפי שכתב **האברבנאל**:

"כי עם היות טבע ללכת החיות ביער והשרצים באשפות ובמדברות ויברחו מכני אדם, הנה עתה בכח הנס, הם בעצמם יבואו אל הכתים ויכנסו בהם".

אהבת ה' הגדולה לעמו ישראל

נאמר **בפסוק יח**: "והפליתי יח: - והבדלתי] ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עמד עליה לבלתי היות שם ערב...".

נס ההבדלה בין בני ישראל למצרים מראה על **האהבה הגדולה של ה' לעמו**.

נסב את תשומת לבם של הילדים לכך שההפלאה נזכרת לראשונה במכת ערוב, ולא נזכרה בשלוש המכות הקודמות, ונשאל אותם מדוע? נכוונם להסברו של **הרמב"ן**, שבמכה זו פלא ההבדלה היה גדול יותר, וכך כתב:

"בעבור היות המכות הראשונות עומדות איננו פלא שיהיו בארץ מצרים ולא בארץ גושן, אבל זו מכה משולחת [עוברת ממקום למקום] וכאשר יעלו החיות ממעונות אריות מההרי נמרים... ראוי היה בטבעם שיבואו גם בארץ גושן".

כלומר, דווקא במכה זו ניכרת ההבדלה, שכן בשונה משלוש המכות הראשונות שהיו במקום ולא היו מהלכות, מכת הערוב היתה של חיות

ההולכות ממקום למקום, ועל פי הטבע הן היו צריכות לבוא ולהזיק גם בארץ גושן, והנס היה שלא באו ולא פגעו בבני ישראל.

משפט צדק של ה' – בארץ

נאמר בהמשך הפסוק: "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". בפסוק זה נדבר על גבורתו של ה' לחולל נס ולשלוט בארץ, וכפי שתרגם כאן אונקלוס: "ארי אנא ה' שליט בנו ארעא" (ואני ה' שולט בתוך הארץ), וכן על הידיעה שה' עושה משפט ודן את המצרים על רשעותם, וכפי שכתב רבנו בחיי: "שליט ומשנה בקרב הארץ להשחית את המורדים". נציין בפני הילדים כי שני יסודות אלו, שליטת ה' בארץ ועשיית משפט ומתן עונש לרשעים, הם מהמטרות של המכות והם הגורמים להתעוררות גדולה בקרב ישראל לאמונה, לאהבת ה' וליראתו, והם אף מעוררים את המצרים הרשעים.

הפסקת העבודה

נאמר בפסוק יט: "ושמתי פדת בין עמי ובין עמך...".

נסב את תשומת לבם של הילדים לחזרה שישנה בפסוק זה על האמור בפסוק הקודם. נשמע מהם תירוצים לכך, ונביא שני הסברים של הפרשנים:

הרמב"ן פירש "שאפילו בארץ מצרים אם ימצאו החיות איש יהודי – לא יזיקוהו".

כלומר, החזרה בפסוק זה מלמדת שלא רק בארץ גושן לא נפגע אף יהודי, דבר שנלמד מהפסוק הקודם, אלא אפילו יהודי שהיה בתוך מצרים לא הוזק.

לעומתו, **האברבנאל** למד מהכפילות בפסוק שממכה זו נפסקה עבודת הפרך של בני ישראל, וכך כתב:

"שמן היום ההוא והלאה נסתלק השעבוד מבני ישראל, שפרעה ראה ענין ההפלאה, הסכים לכבדם וידע שעם ה' הם... וגם המצרים

לא היו מענים אותם כי נפל פחדם עליהם, ועל זה באמת נאמר
'ושמתי פדת בין עמי ובין עמך', שלא יהיו עוד ישראל לפניהם
כעבדים".

תיאור המכה

נאמר **בפסוק כ:** "ויעש ה' כן ויבא ערב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו...".

התורה מתארת את מכת ערוב בקיצור רב (פסוק אחד). על כן גם אנו
נתאר בקצרה את המכה, על פי מילות הפסוק: ערוב כבד – חיות טרף
רבות באו בערבוביה והשחיתו את כל הארץ ופגעו במצרים רבים. כך
ניתן לילדים תחושה שהמצרים קיבלו עונש כבד על רשעותם, אך יחד
עם זאת לא נפחיד אותם בתיאורים מזוועים.
נזכיר גם כאן שדין ה' היה **מידה כנגד מידה** – חיות טרף אכזריות
כנגד רוע לבם ואכזריותם.

הלימוד של מצרים

נאמר **בפסוק כא:** "ויקרא פרעה אל משה ולאהרן ויאמר לכו זבחו
לאלקיכם בארץ".

ראשית נציין את הפלא שמשה ואהרן הלכו אל פרעה ברחובות
מצרים המלאים בחיות טרף, והללו לא נגעו בהם כלל.
מפסוק זה אנו למדים שתודעת פרעה הולכת ומשתנה, שהרי הוא
מודה במציאות האלקים ואף בכך שישראל הם עמו וצריכים לעובדו,
וכדברי **האברבנאל** שהזכרנו לעיל: "...שפרעה ראה ענין ההפלאה הסכים
לכבדם וידע שעם ה' הם".

נדגיש בפני הילדים שאם המכות השפיעו אט אט על פרעה, קל
וחומר שהם השפיעו על המצרים, שוודאי נבהלו מגבורתו של ה'
ומאהבתו לעמו וסיפרו זה לזה על כך.

קבלת תפילתו של משה

נאמר בפסוק כז: "ויעש ה' כדבר משה ויסר הערב...".

בפסוק זה נדבר על הכבוד שנתן ה' למשה ועשה כבקשתו, ובדיוק ביום שקבע שהערוב יסור – הסירו ה'. בכך הגדיל ה' את שמם של משה ובני ישראל בעיני פרעה.

פרק ט

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. מכת דבר

2. מכת שחין

3. מכת ברד

מכת דבר (פסוקים א-ז)

התוכחה לפרעה על נטילת החירות

נאמר בפסוק ב: "כי אם מאן אתה לשלח ועודך מחזיק בם...".

בפסוק זה מובלטת רשעותו של פרעה המחזיק את בני ישראל בארצו כאילו הם שייכים לו.

על פי זה נדגיש לילדים שפרעה פשע לא רק בעבודת הפרך שהעביד את בני ישראל, אלא גם בעצם החזקתו אותם בארצו ובנוטלו את חירותם, כאסירים בבית הסוהר.

הנסים במכה

נאמר בפסוק ג: "הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה... דבר כבד מאד".

דבר הוא מגיפה המתפשטת.

נסביר כי הנס העיקרי במכה זו היה שהדבר פגע בכל מקנה מצרים, עד שלא נשארו בהמות, מה שאין כן במגיפה בדרך הטבע בה לא כל החיות מתות.

נס נוסף במכה זו היה מהירות התפשטות המגיפה, שכל הבהמות מתו ברגע אחד, וכמו שכתב האברבנאל:

"ולחיות הדבר ההוא כל כך חזק, שבהרף עין מת כל המקנה המופלג [הרב] אשר היה במצרים, ולכן פרעה לא קרא למשה כמו בשאר המכות, לפי שפתאום מת המקנה ולא היה מקום לא לדבר ולא להתפלל".

ההבדלה בין בני ישראל למצרים

נאמר בפסוק ד: "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים...".
נשאל את הילדים מדוע במכה זו ציינה התורה את ההפלאה, בניגוד למכת שחין שאחריה, בה לא נזכרה ההפלאה?
נענה שההבדלה במכה זו בין ישראל למצרים היתה פלא מיוחד, משתי סיבות: ראשית היא פגעה גם בשדות בהם רעו בהמות בני ישראל יחד עם בהמות המצרים, ועוד שמגיפת הדבר מטבעה היתה צריכה להתפשט באזורים נרחבים ולעבור לארץ גושן.
וכך כתב הרמב"ן:

"והנה היה המקנה [של המצרים] רחוק ממצרים בשדה גבול גושן ויתערב במקום המרעה מקנה מצרים ומקנה ישראל... או בעבור שהדבר משינוי האויר [בגלל שינוי תנועת האויר], ראוי שיתפשט בכל הפלך [האזור], רק שעשה ה' עמהם [עם ישראל נס] להפליא".

תיאור המכה והקושי שבה

נאמר בפסוק ו: "ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת וימת כל מקנה מצרים...".

התורה תארה מכה זו בארבע מילים, ואף אנו נתארה בקצרה, אך יחד עם זאת נתאר את הקושי של המצרים במכה זו, הנראית במבט ראשוני כמכה שאינה נוראה כמו קודמתה, מכת ערוב.
נוכל להראות לילדים מדברי ההתראה של משה שמכה זו תהיה קשה

יותר מקודמתה, שהרי נאמר: "כי אם מאן אתה לשלח... הנה יד ה' הויה..." (פסוקים ב-ג), כלומר, עד עכשיו סרבת לשלח את בני ישראל למרות שקיבלת מכה קשה כערוב, אבל עכשיו יד ה' תכה אותך במכה חזקה יותר.

ובאמת, מהו הקושי הגדול שבמכת דבר? נסביר שבעקבות הדבר שותקה הכלכלה המצרית, שכן הבהמות היו כלי העבודה העיקריים: **בחקלאות** – שוורים וסוסים לחרישה ולהובלה, **במסחר** – בהעברת משאות ו**ברכיבה** – חמורים, גמלים וסוסים. רוב המצרים היו עבדים ושכירים שהרויחו את מנת לחמם מידי יום, וכאשר מתו כל בעלי החיים שותקו המסחר והחקלאות ולאנשים לא היתה עבודה וממילא לא היה להם כסף לאוכל, וכך חלו ומתו רבים. יתכן שמכה זו אף יצרה בהלה גדולה אצל המצרים שחששו שהמגיפה תעבור מהמקנה אל בני האדם. בנוסף נפגעו שני מקורות מחיה מרכזיים: הבשר מבעלי החיים, והחלב מהפרות ומהצאן.

העובר על בני ישראל

נאמר בהמשך הפסוק: "וממקנה בני ישראל לא מת אחד". ניתן לילדים לתאר מה עבר על בני ישראל כאשר ראו את בהמותיהם רועות בשדות בשלוחה, כשלידן בהמות מצרים מוטלות על הארץ ללא רוח חיים. בוודאי התפעלו מהנס הגדול, שמחו והודו לה'.

שליחת שליח למקנה ישראל

נאמר **בפסוק ז'**: "וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד". כאן לראשונה נאמר כי פרעה שולח שליח לראות מה קרה בארץ גושן. נשאל מדוע דווקא במכה זו שלח פרעה שליח? נסביר כי במכה זו במיוחד היה הגיוני שגם בני ישראל יפגעו, שהרי מגיפה נתפסת כדבר שאין שום יכולת שליטה עליו. על כן דווקא במכה זו רצה פרעה לדעת מה קרה בארץ גושן והאם המגיפה פגעה גם

בבני ישראל, ובראותו שלא, גדלה אצלו הכרת עוצמת השלטון האלקי. יתכן שהמצרים כעסו על אליליהם שעזבו אותם ולא עזרו להם בצרתם, ואולי אף התביישו בראותם את אליליהם הכבשים מתים לעיניהם. הם בוודאי הבינו כי גדול ה' על כל אלקים וסיפרו גדולתו של ה' זה לזה.

מכת שחין (פסוקים ח-יב)

השותפות של אהרן במכות

נאמר בפסוק ח: "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן".

נזכיר שבמכה זו אין התראה, וכן נפנה את תשומת לב הילדים לכך שרק במכה זו ה' מדבר ומצווה גם את אהרן, יחד עם משה. יחד עם זאת נדגיש שאהרן היה שותף בכל המכות עם משה, וכפי שנאמר בפרשה הבאה (יא, י): "ומשה ואהרן עשו את כל המפתים האלה לפני פרעה", אולם דבר ה' היה תמיד למשה.

הנס העיקרי במכה ונסים נוספים

נאמר בפסוק ט: "והיה לאבק על כל ארץ מצרים והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פרח אבעבעת...".

השחין הוא מחלה של פצעים בגוף, פצעים מלאים מוגלה ודם. נדון עם הילדים מהו הנס העיקרי במכת שחין, ונסביר שעצם היווצרות הפצעים ממגע הפיח על בשרם הוא הנס. נבקש מהילדים להצביע על נסים נוספים העולים מתוך הפסוקים ונציין אותם:

א. חופנו (כף ידו) של משה החזיק מלוא חופניים – שלו ושל אהרן, וכמו שנאמר: "קחו לכם מלא חפניכם... וזרקו משה" (פסוק ח),

וּכְתַב רִשׁׁי: "וְכָל דְּבַר הַנְּזַרְק בְּכַח אֵינוּ נֹזֶרֶק אֲלֵא בִיד אַחַת...
שֶׁהַחֲזִיק קֹמְצוֹ [מֵלֵא יָדוֹ] שֶׁל מֹשֶׁה מֵלֵא חֲפְנִיִּים שְׁלוֹ וְשֶׁל אַהֲרֹן."
ב. הָאֲבֵק הַמוּעֵט שֶׁהִיָּה בִיָּדֵי מֹשֶׁה הַתִּפְשֵׁט עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם,
שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיָה לְאֲבֵק עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם...".
ג. יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה לֹא נִכְווּ מֵהַפִּיחַ, לְמִרְוֹת שֶׁהִיָּה רוֹתַח.
ד. הַפִּיחַ הַרוֹתַח לֹא הִתְקַרַר בְּהִיּוֹתוֹ בְּאוֹיֵר, וְכִמּוֹ שֶׁנִּזְכַּר בְּדַבְרֵי
הַרְמַב"ן: "וְהָיָה הָאֲבֵק הַהוּא כְּשִׁיּוֹרֵד עַל הָאָדָם... מַעֲלָה בְּהֵן שַׁחִין
וְאֲבַעְבֻּעוֹת כִּי הִיָּה חָם שׁוֹרֶף".

הַזְרִיזוֹת בְּקִיּוֹם דְּבַרֵי ה' וְהָאוֹמֵץ שֶׁבְּמַעֲשֵׂה

נֶאֱמַר בַּפְּסוּק י: "וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכֶּבֶשֶׂן וַיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי פְרַעֲה וַיִּזְרֶק אֶתוֹ
מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה...".

נִדְבַר עַל הַזְרִיזוֹת שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְקִיּוֹם אֶת דְּבַר ה' מִיָּד לְאַחַר
שֶׁדִּיבַר עִמָּהֶם, וְכֵן עַל הָאוֹמֵץ שֶׁלָּהֶם לְבַצֵּעַ אֶת הַמַּכָּה מוֹל עֵינָיו שֶׁל
הַמֶּלֶךְ הָאֲכֹזֵר.

תִּיאֹר הַמַּכָּה

נֶאֱמַר בְּהַמִּשְׁךְ הַפְּסוּק: "וַיְהִי שַׁחִין אֲבַעְבֻּעַת פֶּרַח בְּאָדָם וּבְבַהֲמָה".
מַכָּה זוֹ הִיָּתָה קֶשֶׁה מְאֹד, שֶׁכֵּן פְּצַעֵי הַשַּׁחִין גִּרְמוּ לְמִצְרַיִם כְּאֲבִים
גְּדוֹלִים מְאֹד. בְּגַלְל הַפְּצַעִים הֵם לֹא יִכְלוּ לְלַכֵּת, לֹא יִכְלוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ
בִּידֵיהֶם, בְּקוֹשֵׁי יִכְלוּ לְאֲכֹל, וְאֶפִּילוֹ לִישׁוֹן.
נִיֵּתֵן הִיָּה לְתֹאֵר מַכָּה זוֹ בְּהִרְחַבָּה רַבָּה, אֲוֹלָם הַתּוֹרָה קִיצְרָה בִּה מְאֹד,
כְּמוֹ בְּשֹׂאֵר הַמַּכּוֹת, וְעַל כֵּן גַּם אֲנוּ נִתְאָר לִילְדִים בְּקִצְרָה אֶת גּוֹדֵל
הַכְּאֲבִים שֶׁל הַמִּצְרַיִם וְאֵת אֵי יִכְוֹלֵתָם לְתַפְקֵד, זֹאת כְּעוֹנֵשׁ עַל הַסֶּבֶל
הָרַב שֶׁגִּרְמוּ הַנוֹגְשִׁים לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁפְּצַעוּ אוֹתָם בְּעִבּוּדָה בְּמַכּוֹתֵיהֶם
וְשֶׁאֲלֻצוּם לְשֹׂאֵת מִשְׁאֹת כְּבָדִים.

הבושה שבמכה

נאמר **בפסוק יא**: "ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה מפני השחין כי היה השחין בחרטמים..."

מלבד הסבל הגופני שהיה למצרים במכת השחין, היה להם במכה זו גם סבל נפשי והוא הבושה על איך שהיו נראים. שיא הבושה היתה לחרטומים, שבנוסף לכך שלא הועילו להם אליליהם וכישופיהם, גם היו חסרי אונים בגלל מראהם, וכפי שכתב הרמב"ן:

"בושו והכלמו וחפו ראשם בהיותם מלאים שחין ולא יכלו מלט נפשם, על כן לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות, והיו בבתיהם מסוגרים".

חרטומי מצרים היו רבים מאוד, כפי שרואים מדברי חכמינו ז"ל, והם היו זקני מצרים וחכמיה, ובוודאי הסתגרותם בבתיהם עוררה הדים בכל מצרים.

מכאן נתאר כיצד סיפרו המצרים על גבורתו של ה', ובכך הותירו אף את חכמיהם מבויישים וחסרי אונים.

מכת ברד (פסוקים יג-לה)

החיזוק למשה

נאמר **בפסוק יג**: "השכם בבקר והתיצב לפני פרעה..."

נדגיש בפני הילדים כי רק בשלוש מכות ציווה ה' את משה להתייצב לפני פרעה ביאור: במכה זו (ברד), בדם ובערוב (בעוד שבמכות צפרדע, דבר וארבה ציווה ה' לבוא אל פרעה לביתו).

כפי שלמדנו במכות דם וערוב, הביטוי "התייצב לפני פרעה" בא לחזק את משה שלא יפחד מפרעה. נדון עם הילדים בשאלה: מדוע צריך ה' לומר זאת למשה פעם נוספת, במכה זו?

נענה שהעמידה מול פרעה והדיבור עמו מרתיעים מאוד, ועל כן ה' מחזק את משה פעם אחר פעם. ועוד, שבכל מכה ומכה כעסו של פרעה הלך וגבר, והחשש לעמוד לפניו נהיה קשה יותר ממכה למכה. אפשר גם לומר שבכל פעם ההתראה היא על מכה קשה יותר ועל כן היא צריכה שוב חיזוק, ובמיוחד במכת ברד שהיתה קשה ומפחידה במיוחד, כמו שכתב האבן עזרא: "ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ה' הצדיק".

גודל המכה

נאמר בפסוק יד: "כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך...". נשאל את הילדים מדוע לדעתם דוקא במכת ברד נאמר "כל מגפתי"? נביא את פירוש האבן עזרא: "הזכיר מגפות בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו". כלומר, משום התחברות כל כוחות אלו נאמר כאן "מגפתי".

ורבנו בחיי כתב:

"קרא למכת הברד 'כל מגפתי', מפני שבמכת הברד נכללות מגפות הרבה על האדם ועל הבהמה... ושבירת כל האילנות, ואין צריך לומר אבוד התבואה והפירות וכל טוב הארץ...".

מטרת המכה

נאמר בהמשך הפסוק: "בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ". נראה לילדים פסוקים דומים שנאמרו במכות הקודמות: במכת דם – "בזאת תדע כי אני ה'", במכת צפרדע – "למען תדע כי אין כה' אלקינו" ובמכת ערוב – "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ". גם כאן נדבר על שתי מטרות שבמכה זו: ללמד את פרעה מהי יכולת ה', שאין מי שיעשה כמותו, וגם ללמדו שה' הוא שופט צדק, וכפי שכתב הכתב והקבלה (טז):

"ולמען ספר שמי בכל הארץ – אמנם על ידי המשפט אשר יעשה ברשעים להענישם ולהושיע דלי העם הנדבאים, בזה יתגלה לעין כל כי יש משגיח על מעשי בני אדם".

נאמר בפסוק טז: "ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ".

נציין בפני הילדים שכאן מתחדש חידוש שלא נאמר בכל הפסוקים הקודמים (בהם נאמר "למען תדע"), והוא במילים "ולמען ספר שמי", כלומר שהמכה תפעל לא רק על ידיעתם השכלית של המצרים, אלא גם תעורר אותם לספר את נפלאות ה' בכל ארץ מצרים. נשאל את הילדים מה כוונת הפסוק – מי הוא זה שיספר שמו של הקדוש ברוך הוא? נביא שלושה פירושים:

א. פרעה ומצרים, כדברי הנצי"ב בהעמק דבר: "ובמה שתשארו בחיים, תהיו אתם מספרים בכל מקום כל מה שאתם ראיתם" (ועל פי דברי הנצי"ב הללו, הסברנו בכל מכה, שהמצרים סיפרו זה לזה על גבורתו של ה').

ב. כל העולם, כדברי אור החיים: "פירושו – כל העולם יספרו את גודלו אשר עשה לממאן בדבריו".

ג. הדורות הבאים, כדברי האבן עזרא: "רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור האלה האותות שעשה".

האזהרה למצרים

נאמר בפסוק יט: "ועתה שלח העז [כנוס] את מקנך ואת כל אשר לך בשדה...".

נברר עם הילדים מדוע נתן משה למצרים אפשרות להינצל? נענה, שאמנם ה' רצה להביא על המצרים מכה קשה, אך הוא לא רצה להמיתם, ועל כן נתן להם אפשרות להימלט כדי שיבינו שהמכות

לא באו כנקמה ללא סיבה, אלא תפקידם להיות עונש על מעשיהם, וגם כדי שיתבוננו במעשי ה' וילמדו מהם דרכיו.

נאמר **בפסוק כ:** "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים".

נביא את דברי רש"י בפרשת בשלח (יד, ז):

"וכל רכב מצרים' – ומהיכן היו הבהמות הללו? אם תאמר משל מצרים, הרי נאמר: 'זימת כל מקנה מצרים'... משל מי היו? מן הירא את דבר ה'".

על פי דברים אלו נדבר על כך שגם היראים את דבר ה' במצרים, לא עשו תשובה ולא התחרטו על מעשיהם (שהרי אחרי זמן קצר רדפו אחרי בני ישראל), אלא פחדו להפסיד את ממונם ועל כן הניסום לבתיהם.

ציווי ה' למשה

נאמר **בפסוק כב:** "נטה את ירך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים...".

נפרש את המילים "על השמים" כפשוטם – לכיוון השמים. אמנם רש"י על הפסוק הביא את דרשת חכמינו ז"ל: "נטה את ירך על השמים – ומדרש אנדה, הנביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים".

אנו, בלימוד עם הילדים, נמנע מלהביא פירוש זה (למרות שכל דברי חכמינו ז"ל הם כמובן דברי אלקים חיים), משלושה טעמים:

ראשית – פשוטו של מקרא לא מחייב זאת, שהרי את המילים "על השמים" אפשר לפרש – לכיוון השמים, כפי שכתב רש"י בפירושו הראשון: "לצד השמים".

שנית – כשיטה, אנו נמנעים מלהביא נסים נוספים שאינם מפורשים בתורה, כפי שבארנו בפתיחה.

שלישית – בהתאם לעיקרון שהבאנו בהקדמה (עקרונות הלימוד,

פרשת שמות, עמ' 10), נמנע מלהביא נס זה, העלול למשוך את לבו של הילד ולהסיטו מהערך המרכזי אותו אנו רוצים להעביר.

תיאור המכה והנסים שבה

נאמר בפסוק כג: "ויט משה את מטהו על השמים...".

גם כאן נציין שמשה מקיים את דברי ה' בזריזות, שכן יסוד זה חשוב להשמיעו לילדים שוב ושוב.

התורה מתארת מכה זו מעט יותר בהרחבה משאר המכות, אולם עדיין התיאור תמציתי, וכך נאמר (פסוקים כג-כה): "וה' נתן קלת וברד... וימטר ה' ברד על ארץ מצרים, ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאוד אשר לא היה כמהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ויך הברד... את כל אשר בשדה מאדם ועד בהמה...".

נדבר עם הילדים על הפגיעה של הברד במצרים, משלושה היבטים:
א. פחד גדול ובהלה מהקולות.

ב. הרג כל בני האדם והבהמות שהיו בשדות.

ג. הריסה של כל העצים והעשב עד שלא נשאר פירות וירקות לאכול, דבר שוודאי גרם למצרים רעב וחולשה.

התורה לא תיארה מראות של בני אדם פצועים והרוגים כתוצאה מהברד, וכן לא את האנשים הגוועים ברעב וגם לא את צעקות השבר מפני הקולות האדירים. על כן גם אנו לא נמחיש מראות אלו בכיתה, רק נציין, על פי הפסוקים, שהמצרים קבלו מכה קשה מאוד שכללה קולות מפחידים, הריגת בני האדם והבהמות שבשדות והריסת הצמחיה – מקור מחייתם.

בנוסף, נאמר שה' דן את המצרים על רשעותם מידה כנגד מידה. הם העבידו את ישראל ומררו את חייהם, וגם הברד מרר את חייהם של פרעה ומצרים.

על פי תיאור התורה נדבר על גודל הנס: הברד שבר עצים והרג בני אדם ובהמות, דבר שברד היורד בדרך הטבע אין בכחו לעשות. נציין כי

הנס העיקרי במכה זו הוא חוזקם של אבני הברד (שניכרו גם בגודלם וגם במהירותם), עד כדי כך ששברו עצים והרגו בהמות. נס זה בולט במיוחד בארץ מצרים, בה יורד בדרך כלל מעט גשם וברד, וכמו שכתב הרמב"ן (פסוק יח): "אבל בארץ מצרים, שאין הגשמים יורדין ולא הברד, היה פלא גדול בה".

נדגיש שרק בשלוש מכות נאמר ש"לא היה כדבר הזה": במכה זו, במכת ארבה ובמכת בכורות.

נס נוסף שנציין הוא השילוב של האש והמים יחדיו, בלא שהמים כיבו את האש, וכמו שכתב רש"י: "נס בתוך נס, האש והברד מעורבין, והברד מים הוא".

ההבדלה בין ישראל למצרים

נאמר בפסוק כו: "רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד".

נשאל את הילדים מדוע מוזכרת ההבדלה במכה זו דוקא, ולא במכת שחין שלפניה או ארבה שאחריה?

נביא את דברי הרמב"ן: "בעבור שנפיה ידו על השמים והוריד הברד, היה ראוי שירד גם על ארץ גושן, שהאוויר שלה ושל ארץ מצרים אחד הוא". כלומר, השחין הוא מכה מקומית הבאה על אנשים מסוימים, אך הברד בא מן השמים, שהם גם מעל ארץ מצרים וגם מעל ארץ גושן, ובכל זאת הברד ירד רק על חלק מהמדינה, על כן פלא ההבדלה גדול בברד הרבה יותר.

העובר על בני ישראל

ודאי שבני ישראל ראו בקצה גבולם את הברד מכה בכל אשר בשדה ואת האש המתלקחת בתוכו והתפעלו מגודל הנס, ממשפטו של ה' במצרים ומכך ששום גרגיר ברד לא ירד בגבולם.

נתאר לילדים מה ראו בני ישראל ואת אשר סיפרו זה לזה ולבניהם

ואם המצרים סיפרו את נסי ה', כפי שהזכרנו על הפסוק: "ולמען ספר שמי בכל הארץ", קל וחומר שבני ישראל סיפרו, וכן את ההודיה לה' ואת התחזקותם בלימוד התורה והמצוות, כפי שהבאנו בשם המדרש על הפסוק במכת חושד: "ולכל בני ישראל היה אור" – אותו דרשו חכמינו ז"ל על לימוד התורה. אפשר גם לציין את דברי הנצי"ב (י, ב) המסביר שהאותות פעלו על בני ישראל לרא את ה' בעבודת התורה והמצוות.

דברי פרעה למשה ולאהרן

נאמר בפסוק כז: "וישלח פרעה ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אלהם חטאתי הפעם...".

ראשית, נעלה על נס את הליכתם של משה ואהרן ברחובות מצרים, בתוך הברד הכבד, בלי להפגע.

אפשר לשאול את הילדים כיצד לא נפגע השליח המצרי ששלח פרעה לקרוא למשה ולאהרן?

נענה שתי תשובות: ייתכן שה' שמר עליו, כי היה הדבר לרצון ה' שמשה ואהרן יגיעו אל פרעה, וייתכן שפרעה שלח איש ישראל מעבדיו, וכדברי הנצי"ב בהעמק דבר: "ושלח על ידי אנשי ישראל, שמאז שנעשו חשובים בעיניו... נעשו כמה אנשי ביתו" (י, כד).

בהמשך הפסוק נאמר: "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים".

נשאל את הילדים במה הצדיק פרעה את ה' ומנגד הרשיע את עצמו ואת עמו?

ישנם מפרשים המסבירים שפרעה כינה את עצמו רשע על כך שלא שמע בקול ה', ויש המסבירים כפשוטו של מקרא, שפרעה מודה כי ה' היה צדיק בדינו – שהעניש אותו ואת המצרים, משום היותם רשעים. וכך כתב רבנו אברהם בן הרמב"ם: "ראויים וחייבים בכל הענשים האלו". אם מלך מצרים, הרשע והאכזר, הבין שה' צדיק במשפט ובעונשים שנתן למצרים, קל וחומר שהמצרים הבינו זאת כאשר ראו את הנסים הגדולים בברד וכאשר שמעו את הקולות החזקים.

נאמר **בפסוק כח**: "העתירו אל ה' ורב מהיות קלות אלקים וברד". עצם בקשתו של פרעה ממשה ואהרן להתפלל אל ה' להסרת הקולות והברד, מורה על כך שהוא מודה ביכולת ה', דבר אותו הכחיש בתחילה. נדגיש בפני הילדים נקודה זו. מפסוק זה גם נלמד עד כמה היו הקולות חזקים במכת הברד, שהרי הדבר הראשון שפרעה ביקש להפסיק היה הקולות, עוד לפני הברד הכבד.

דברי משה לפרעה

משה אומר לפרעה **בפסוקים כט-ל**: "למען תדע כי לה' הארץ. ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקים". מפסוקים אלו מתברר כי לימוד האמונה של פרעה ושל מצרים הוא תהליך ארוך, שהרי פרעה כבר אמר לעיל: "ה' הצדיק", אלא שדבריו עדיין לא היו מתוך ידיעה אמיתית ואמונה גמורה, שהרי גם לאחריהם אמר משה שהוא עוד ילמד שלה' הארץ ושהוא ועבדיו עדיין אינם יראים מפני ה'.

ההבדל במכה בין סוגי התבואה

נאמר **בפסוקים לא-לב**: "והפשתה והשערה נכתה... והחטה והכסמת לא נכו כי אפילות הנה".

התורה מבדילה בין הפשתה שהוכתה ונשברה לבין החיטה שלא הוכתה, מפני שהשעורה אביב, כלומר השעורה התבכרה והיתה קשה, ואילו החיטה היתה מאוחרת בגידולה והיתה עדיין רכה. רש"י מביא בשם מדרש תנחומא: "כי אפילת הנה - פלאי פלאות נעשו להם שלא לקו".

לא נביא דרשה זו לילדים מפני שאינה פשוטו של מקרא, שהרי פירושה הפשוט של המילה "אפילת", הוא מלשון איחור ולא מלשון פלא, וגם משום שיטתנו הכללית שלא לעסוק בנסים שאינם מוזכרים בפסוק.

תפילתו של משה

נאמר בפסוק לג: "ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל ה'...".
 נביא את דברי רש"י בשם חכמינו ז"ל: "אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה מלאה גלולים".
 נעסוק במעלתה וכבודה של התפילה, שצריכה להיות במקום טהור ולא בסביבה טמאה כמו זאת שהיתה במצרים.
 נעלה בפני הילדים את השאלה: האם במכת צפרדע ובמכות אחרות התפלל משה בתוך העיר?
 נשמע את תשובותיהם, ונביא את דברי דעת זקנים מבעלי התוספות שכתב: "אמנם צריך לומר שגם לשאר תפילות היה יוצא מן העיר, ומזה אנו למדים לבל השאר".
 כלומר, מדבריו מתברר כי התורה ציינה שמשה יצא להתפלל מחוץ לעיר במכת ברד ומכאן למדנו על כל המכות, שגם בהם משה יצא מן העיר כשהתפלל.

סיכום פרשת וארא

בפרשת וארא ה' מתחיל לקיים את ההבטחה לאברהם בברית בין הבתרים: "וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי..." (בראשית טו, יד), ומתברר שה' נאמן לקיים הבטחתו, והוא שופט צדק המעניש מידה כנגד מידה את הרשעים.

במהלך המכות מתברר באותות ובמופתים השלטון המוחלט של מלך מלכי המלכים בשמים ובארץ ובכל הברואים, ובהפלא את ארץ גושן מתגלית אהבת ה' לבניו, "בני בכורי ישראל" (ד, כב).

במהלך המכות צעדנו במסלול כפול:

א. **עילוי ישראל** – בני ישראל מגלים את היכולת האלקית האדירה ואת אהבת ה' אליהם. אט אט הם חוזרים לטבעם העצמי, לאהבת ה' וליראתו, למידות הטובות שהם ירושה מהאבות, וחוזרים לעסוק בתורה ובמצוות.

ב. **הכרת מצרים במציאות ה'** – המצרים נענשים על רשעותם ואכזריותם והם אט אט מכירים בשלטון האלקי בבריאה, שלטון של צדק ויושר, עד שפרעה אומר: "...חטאתי הפעם ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" (ט, כז).

נר תמיד
לעילוי נשמת
אמנו וסבתנו

מרת **חנה** הי"ד
בת ר' חיים יעקב ז"ל
שנור

חכמת נשים בנתה ביתה
נתמרקה ביסורין

נלב"ע
י"א ניסן תשכ"ח